

KAUBAVARUDE KUJUNDAMISEST ETKVL-1 SÜSTEEMIS

J. Anderson

Elanikkonna tarbimistaseme tõstmise materiaalseks aluseks on kaubavarud, mille üldmaht, struktuur ning kvaliteet mõjutavad otseselt jaekäibe arengut.

Kaubavarude moodustamise vajadus tuleneb nii tootmise iseärasustest, tarbimise tingimustest, transportimise võimalustest kui ka hankimise eripärast. Kuna kaubavarud on taastootmisprotsessi häireteta kulgemise eelduseks, tuleb pidevalt pöörata tähelepanu nende kujundamisele. On tarvis juhtida kaubamass optimaalsetes kogustes kaubandusorganisatsioonidesse ja -ettevõtetesse ning pidevalt vähenevaid varusid õigeaegselt täiendada.

Kaubavarud on tihedalt seotud ka kaubandustegevuse majandusnäitudega, nagu tööpinge ning pinnakoormus kauplustes ja ladudes, kaupade transportimise ning säilitamise kulud, maksed krediidi kasutamise eest, kaubakaod, kasum jpm.

Kaubavarude moodustamise ning paigutamise küsimused omandavad kaalukust seoses üha suureneva käibemahuga, millega kaasneb varude maksumuse kasv. Nii moodustasid normaalkoostise kaubavarud ETKVL-1 süsteemis seisuga 1. 01. 1981 132,6 miljonit rubla, kuid 1. 01. 1987 180,2 miljonit rubla ehk 35,9 % rohkem. Probleemi aktuaalsust suurendab ka asjaolu, et kaubavarude osakaal, võrreldes osaga jaekäibest, on kooperatiivkaubanduses kõrgem kui riiklikus. Nii moodustas tarbijate kooperatsiooni jaekäive kogu Eesti NSV jaekäibest 1985. aastal 35,3 %, kuid kõikidest kaubavarudest samal ajal 46,2 %. Varude suurem osatähtsus kooperatiivses süsteemis seletub mitmete asjaoludega.

- Käibe osast tunduvalt suurem kaupluste arv (tarbijate kooperatsiooni kuulus Eesti NSV kauplustest 1. 01. 1986. a. 50,4 %), see hajutab rohkem kaubavarusid.

- Maa- ja väikekaupluste suur osatähtsus kaupluste üldarvus (1. 01. 1987. a. paiknes maal kauplustest 66,0 %; ühe töötajaga kauplusi oli 36,6 %).

Maakaupluste varustamine sõltub aga rohkem teooludest kui kauba toimetamine linnavõrku. Väikekauplustes on ka käibe varumahukam kui keskmistes ja suurtes ettevõtetes (nii oli see 7 kooperatiivi 307 esmatarbekaupluses 1985. a. IV kvartali andmetel aastakäiberühmiti (tuh. rbl.): kuni 150,0-

0,415; 150,1 - 300,0 - 0,303 ja 300,1 ning suurematel kauplustel 0,274).

- Suure hulga jaotusladude olemasolu (kooperatiivides kokku 1. 01. 1987. a. 188, kus säilitati kõikidest kaubavarudest ca 15 %).

Kuna kaubandustegevuse käsitlemisel on tähtis kompleksse lähenemise printsiip, tuleb kaubavarused jaekaubanduses vaadelda paralleelselt hulgilüliliga ning varude paigutamisel koondada hulgikaubandusse eelkõige keeruka sortimendiga tööstuskaubad (nagu õmblus- ja pealistrikootooted, puduning elektrikaubad jne.). ETKVL-i süsteemi kaubavarudest oli 1. 01. 1986 hulgi baasides 39,4 % (Eesti NSV-s 24,7) /1/, Tarbijate Kooperatsiooni Keskliidus tervikuna 30 % /2/. ETKVL-i süsteemis oli juba XI viisaastaku algul hulgikaubanduses normaalhoiu kaubavarudest suurem osa kui Eesti NSV-s keskmiselt või üleliidulises tarbijate kooperatsioonis tervikuna viisaastaku lõpul (tabel 1).

Hulgilüli osakaal normaalhoiu kaubavarude säilitamisel ETKVL-i süsteemis tõusis möödunud viisaastakul. Siinjuures oli toidukaupade koondamine intensiivsem. Kaubabaaside varustuspiirkonniti on dünaamikas erinevusi. Nii suurenes toidukaupade osa pidevalt Tartu baasis, seevastu ülejäänud kolmes hulgi ettevõttes ei esinenud niisugust tendentsi igal aastal. XI viisaastakul tõusis toidukaupade osa kõige rohkem Tartu ning kõige vähem Tallinna baasis. Kaubabaasid toidukaubavarude osatähtsuse kasvavas järjestuses 1. 01. 1987 (%): Tallinn (14,8), Tartu (31,7), Võru (41,1) ja Rakvere (68,1). Maksimaalse ja minimaalse erinevus 53,3 %.

Tööstuskaupade tunduvalt keerukama sortimendi (paljud neist vajavad enne jaevõrku saatmist üksikasjalikku kvaliteedi kontrolli ja komplekteerimist), tarnijate arvukuse, toodete märksa parema säilivuse ning harvema tarbimise tõttu on nende varude osatähtsus baasis suurem kui toidukaupadel. Ent vahe hulgilüli hoitavate toidu- ning tööstuskaupade varude osatähtsuses vähenes möödunud viisaastakul: oli 1. 01. 1981. a. 16,7; 1. 01. 1983. a. 12,3, kuid 1. 01. 1986. a. vaid 10,6 %. Tendents jätkus ka 1. jaanuaril 1987. a. (erinevus 8,7 %). 1. 01. 1984 - 1. 01. 1987 andmetel reastuvad hulgi baasid nendes säilitatavate tööstuskaubavarude osakaalu tõusvas järjestuses nõnda: Tartu^{3*}, Rakvere, Tal-

* Teistest tunduvalt madalam osakaal Tartu baasis on tingitud Tartu Kaubamaja kui universaalse sortimendiga kau-

T a b e l 1

Tegelike normaalhoiu kaubavarude osakaal hulgilülis
ETKVL-i süsteemis kaubabaaside varustuspiirkonniti
1. jaanuari seisuga aastail 1981 - 1987 (%)

Kaubarühm ja piirkond	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	Hälve (+,-) 1986- 1981
TOIDUKAUBAD								
Tallinn	15,5	13,3	14,2	11,9	7,9	16,8	14,8	1,3
Tartu	11,7	18,0	19,4	20,2	23,8	28,2	31,7	16,5
Võru	38,2	37,1	35,7	42,4	40,5	45,6	41,1	7,4
Rakvere	51,8	57,2	53,5	53,2	54,7	59,5	68,1	7,7
Keskmine	22,4	23,8	25,0	24,4	23,9	29,9	31,2	7,5
TÖÖSTUSKAUBAD								
Tallinn	43,3	41,9	41,5	42,4	43,3	46,2	45,6	2,9
Tartu	28,5	26,7	27,3	27,9	28,7	29,1	28,6	0,6
Võru	47,5	47,7	46,2	48,0	47,9	47,5	47,6	-
Rakvere	46,5	46,1	42,8	41,9	41,9	42,2	41,0	-4,3
Keskmine	39,1	37,6	37,3	38,2	38,8	40,5	39,9	1,4
KAUBAD KOKKU								
Tallinn	37,6	35,7	36,4	38,4	37,5	40,7	39,7	3,1
Tartu	25,2	24,6	25,7	26,4	27,6	28,9	29,2	3,7
Võru	45,0	44,8	43,3	46,5	46,8	47,1	46,4	2,1
Rakvere	47,9	48,9	45,4	45,2	45,2	46,7	48,9	-1,2
Keskmine	35,5	34,5	34,5	36,0	36,1	38,3	38,1	2,8

linn ja Võru. Erinevalt toidukaupadest ei suurenenud baasi osa varudes aasta-aastalt, vaid oli ka tagasilangusi. Kee-ruka sortimendiga tööstuskaupade paiknemises täheldame seisuga 1. 01. 1986 järgmist.

1. Õmblus-, trikootoodete, raadio- jm. kultuurikaupade mõnevõrra väiksemat osatähtsust hulgilülis tööstuskaupade keskmisest (40,5 %). Seevastu metallist majapidamis-, pudu-kaupu, elektritarbeid ning tarbekeemiatoteid on tööstus-kaupade keskmisest rohkem.

bandusettevõtte mahukast tegevusest. Selle normaalhoiu töös-tuskaupade varud moodustavad sama piirkonna jae- ning hul-gilüli tööstuskaupade varudest ca 12 %. Paljud kaubad saab kaubamaja aga otsetarnimise teel.

2. Tallinna baasi varustuepiirkonnas oli tööstuskaupade keskmisest väikem parfümeeria- ning pudukaupade osakaal suhteliselt rohkem oli baasis aga pealistrikootooteid, metallist majapidamis- ning muuajakaupu, juveeli- ning tarbekeemiateoteid.

3. Tartu baasis oli keskmisest märksa vähem trikootooteid, jalatseid ning kelli, keskmisest märksa rohkem oli pudu-, metallist majapidamis- ja elektrikaupu.

4. Võru baasis jäi keskmisest väiksemaks õmblus- ja pealistikootoodete ning kellade osakaal, suuremaks aga metallist majapidamis-, elektri- ning spordikaupade osa.

5. Rakvere baasis oli keskmisest tagasihoidlikum õmblus- ja pealistikootoodete ning kellade, suurem aga pudu-, metallist majapidamis-, elektri-, muusika- ning spordikaupade osakaal.

Tööstuskaubavarude praegust jaotumist jae- ning hulgilüli vahel ei saa pidada optimaalseks, sest enamikul (92%-l) kaubarühmadel on võimalik hulgilüli osakaalu jätkuval suurendamisel kiirendada riaglust jaelulis.

Kuna polnud võimalik kogude usaldusväärset infot eri kaubarühmade transportimis- ja säilitamiskulude minimaalse taseme selgitamiseks jae- ning hulgilulis, toetusime kaubavarude paigutamise korrigeerimisel kaudsele kriteeriumile - varude ringluskiirusele (s.t. käibevältele) jaelulis. Arvestades kaubaliiklusteede sarnasust ja baaside varustusalaade muid iseärasusi, võrdlesime ringluskiirusi kahes piirkondade paaris: Tallinn-Tartu ja Võru-Rakvere. Varude soovitava osakaalu määramiseks mõlema piirkonnapaari hulgilülile eelistasime varude osakaalu hulgilulis selles piirkonnas, kus antud kaubarühma ringlus jaelulis oli kiirem (käibevälde väiksem). Kirjeldatud moodusel varusid lülide vahel ümber jaotades tõusis 1985. a. IV kvartali normatiivsete varude osakaal hulgilulis tervikuna 2 jaekäibepäeva e. 3,2%. Käibevälde lühenes jaekaubanduses 3 käibepäeva ning käibevahendeid vabanes seal 6,3 mln. rubla ulatuses. Jaelulist hulgibaasidesse ümberpaigutatav varude summa võimaldab hulgikaubanduses väiksemate krediidi-, kindlustus-, sorteerimis-, pakkimis- ja kaubakadude kulude arvel säästa ca 90 tuhat rubla. Kaudne efekt varude osa tõstmisel hulgikaubanduses väljendub elanikkonna nõudluse rahuldamise tõsus, tarbimiskulude vähenemises, varude juhtimise operatiivsuse suurenemises, raha rajoonidevahelise migratsioon vähenemises jne.

TSINOTUR-i poolt soovitatavate hulgilüli osakaalude võrdlemisel tegelikega ilmneb, et ülesanded on baaside varustuspiirkonniti erinevad.

1. Toidukaupadel on kahes väiksemas regioonis (Rakvere ja Võru) juba ületatud 2000. aastaks kavandatud osakaal (36,9 %). Tartu piirkonnas saavutati 1985. aasta tase 1. jaanuariks 1986. Tallinna regioonis oli aga isegi 1. 01. 1987 toidukaubavarude osakaal hulgilülis 1985. aastaks soovitatud määrast (25,4 %) tunduvalt väiksem.

2. Tööstuskaupade osatähtsus Tartu baasis oli 1987. a. alguses 1985. aastaks arvatud näidust (s.o. 39,8 %) märksa madalam. Kolmes ülejäänud hulgiettevõttes oli mainitud suhtarv saavutatud juba 1981. aasta alguseks.

Soovitatavaks ei saa pidada ka enamiku sesoonsete kaubavarude paiknemist jaelülis (nt. ETKVL-i süsteemis seisuga 1. 01. 1981 65,8, 1. 01. 1986 65,6 ja 1. 01. 1987 69,8 % /3/. Mainitud varude kllustamine kooperatiivide vahel komplitseerib nendega manööverdämist, suurendab säilituskulusid ja aeglustab kaubaringlust. Edaspidi tuleb juhinduda nõudest: "Suurendada hulgi osa kaubavarudes, eriti sesoonsetes jääkides, ... kindlustada kaubaringluse kiiremine XII viisaastakul /4/.

Niisiis on piirkonniti kaubavarude paiknemises märgatavaid lahkuminekuid, mis on tingitud nii kaubaliiklusteede (nt. jaotusladude olemasolu) kui ka hulgibaaside materiaalsete võimaluste erinevusest. Kaubavarude osatähtsuse tõstmine hulgilülis oleneb aga baaside laopinnast. Kahjuks süvenes möödunud viisaastakul laopinna defitsiit kõikides baasides, olles 1. 01. 1986 31,9 % (28,3 tuh. m²). Normatiivsete varude jaoks oli pinda 75,1 % vajalikust. Võttes aluseks käibekiiruse põhjal leitud proportsioonid 1985. aasta normatiivsete varude suurendamiseks hulgilülis, tuleks baaside pinda laiendada veel 7,1 tuh. m² võrra. Kui aga paigutada Tapa TK varud Rakvere baasi, on vaja viimasele pinda juurde 2,4 tuh. m². Seega oli täiendavat pinda vaja seisuga 1. 01. 1986. a. 28,3 + 7,1 + 2,4 = 37,8 tuh. m². Ent jooksva viisaastakul baasidele juurderajatav moodustab vajadusest üksnes 21,7 % (8,2 tuh. m²).

Tähtsaks tingimuseks kaubakäibeplaani täitmisel, materiaalsete ning rahaliste vahendite ratsionaalsel kasutamisel on kaubavarude majanduslikult põhjendatud planeerimine ja normeerimine. Planeerimine on kompleksne protsess,

hõlmates tegelike varude analüüsi, normeerimist üldmahus ning kaubarühmiti, varude seisukorra operatiivset kontrollimist ja kaubaringluse kiirendamise meetmeid. Planeerimine on seotud kaubaliikluse vormide valikuga, kauba juurdeveo organiseerimisega, kaupade sorteerimiskoha valikuga jne. Kaubavarude planeerimise ülesanneteks on nende ratsionaalse suuruse määramine tervikuna ning kaubagrupiti, varude paiknemises misuguse suhte leidmine kaubaliikumises, mis tagaks kaubaringluse kiirenemise minimaalsete kuludega kaubavarude moodustamiseks, säilitamiseks ning ümberpaigutamiseks teel tootjalt tarbijani.

Keerukaks etapiks varude planeerimisel on nende normeerimine. Teatavasti mõjutavad kaubavarusid paljud tegurid, mida võib liigitada organisatsioonilisteks, kaubanduslikeks, majanduslikeks, tehnilisteks ja sotsiaalseteks. Mõju ulatuse alusel tuntakse rahvamajanduse, -haru, kaubandusorganisatsiooni ning -ettevõtte tasemel toimivaid faktoreid /5/. Soovitavad normeerimise meetodid (kogemuslik-statistiline, tehnilis-majanduslikud arvestused³ ja majandusmatemaatiline modelleerimine) suudavad haarata neid erinevalt. Kuna normeerimise ajal puudub info paljude varude mõjurite kohta plaaniperioodil (nagu käibe struktuur, müügi osatähtsus spetsialiseeritud kauplustest jm.)⁴ ning arvestades mõjurite rohkust, nendevaheliste seoste keerukust ja dünaamilisust, pole normeerimiseks kaubarühmade ja kaupluste tasemel võimalik välja töötada mitmetegurilisi normeerimise mudeleid. Sobivaks osutus lineaarne paarisseeos tegeliku käibe ja varude maksumuse vahel ning libisev keskmine käibepäevades avaldatud tegelike kaubavarude andmetel. Baasiperioodi pikkuseks peaks olema vähemalt 5 aastat. Niisugune lähenemine osutab varude vähendamise võimalusele. Iga kaubarühma või kaupluste varude konkreetne suurus saadakse aga pärast teoreetiliste

---

³ Töömahukuse ning kehtestatud sortimendi osas nõudluse mittetäieliku rahuldamise tõttu tuli loobuda tehnilis-majanduslikest arvestustest; kogemuslik-statistilise meetodi rakendamiseks puudusid aga piisavad teadmised.

⁴ Meie arvutuste kohaselt kaasneb toidukaupade osakaalu tõusuga käibes 1% ulatuses varunormatiivi vähenemine 0,4 käibepäeva, kaubanduspinna laiendamine tuhande ruutmeetri võrra suurendab toidu- ja esmatarbekauplustes toidukaupade normatiivi 0,6 käibepäeva, sama suur pinda lisandumine tööstuskauplustes aga tööstuskaupade normatiivi 1,2 käibepäeva.

normatiivide korrigeerimist eksperthinnangute teel (s.t. arvestades võimalikke muutusi plaaniperioodil).

KIRJANDUS

1. Eesti NSV rahvamajandus 1985. aastal. - Tln. - 1986. - lk. 211 andmetel.
2. Голозапов П. Почему растут товарные запасы? // Советская потребительская кооперация. - 1986. - № 4. - С. 34.
3. ETKVL. Majandustegevuse tulemused 1980., 1985. ja 1986. aastal. - Tln., 1981, 1986 ja 1987.-lk. 26 - 27 ja 28 - 29.
4. Основные направления экономического и социального развития потребительской кооперации на 1986-1990 годы. и на период до 2000 года // Советская потребительская кооперация. - 1986. - № 5. - С. 33.
Aktuaalne on kaioevaitte vähendamise ka ETKVI-A süsteemis, kus näiteks ajavahemikul 1984...1986 ei suudetud likvideerida seda ringluse aeglustumist, mis tekkis 1982. ja 1983. aastal.
5. Täiendavalt vt.: Uut Kaubanduses. -1986, nr. 5, lk. 10 - 14 ("Täielikumalt ära kasutada kaubavarusid"); Советская торговля. - 1986. - № 6. - С. 31-33 (Товарные запасы и нормативы).

О ФОРМИРОВАНИИ ТОВАРНЫХ ЗАПАСОВ В СИСТЕМЕ ЭРСПО

Я. Андерсон

Резюме

Для более полного удовлетворения спроса населения торговые организации и предприятия должны уделять больше внимания формированию и рациональному размещению товарных запасов. В начале 1986 г. 39,4 % текущих запасов системы ЭРСПО были размещены в оптовом звене (в Эстонской ССР - в среднем 24,7, а в системе Центросоюза - 30 %). Расчеты показывают, что повышение доли опта в запасах способствует ускорению товарооборачивания. Косвенным эффектом является снижение расходов потребления, увеличение оперативности при маневрировании запасами и т.д.

Но осуществление перемещения товарных запасов требует дальнейшего расширения складского хозяйства оптовой торговли в системе ЭРСПО. По состоянию на I.01.86 г. нехватка складских площадей на базах достигла 31,9 % (т.е. 28,3 тыс. кв. м). К сожалению, в текущей пятилетке площади прибавятся

лишь 6,2 тыс. кв. м.

Важное условие успешного выполнения планов товарооборота и основа рационального использования материальных и финансовых ресурсов - экономически обоснованное планирование и нормирование товарных запасов.

При вычислении запасов на плановый период нами испытаны:

- однофакторные линейные уравнения регрессии, где фактором выбран фактический товароборот и результатом - стоимость средних товарных запасов;

- скользящий средний фактических запасов по состоянию на I октября (т.е. начало IV квартала) в днях товарооборота.

Результаты указывают на возможность сократить товарные запасы, т.е. уменьшить запасоемкость товарооборота, вследствие чего высвободятся оборотные средства и уменьшатся расходы, связанные с товарными запасами.